

Lepelaars op Texel door Fretten verstoord

PETER VAN DER WOLF

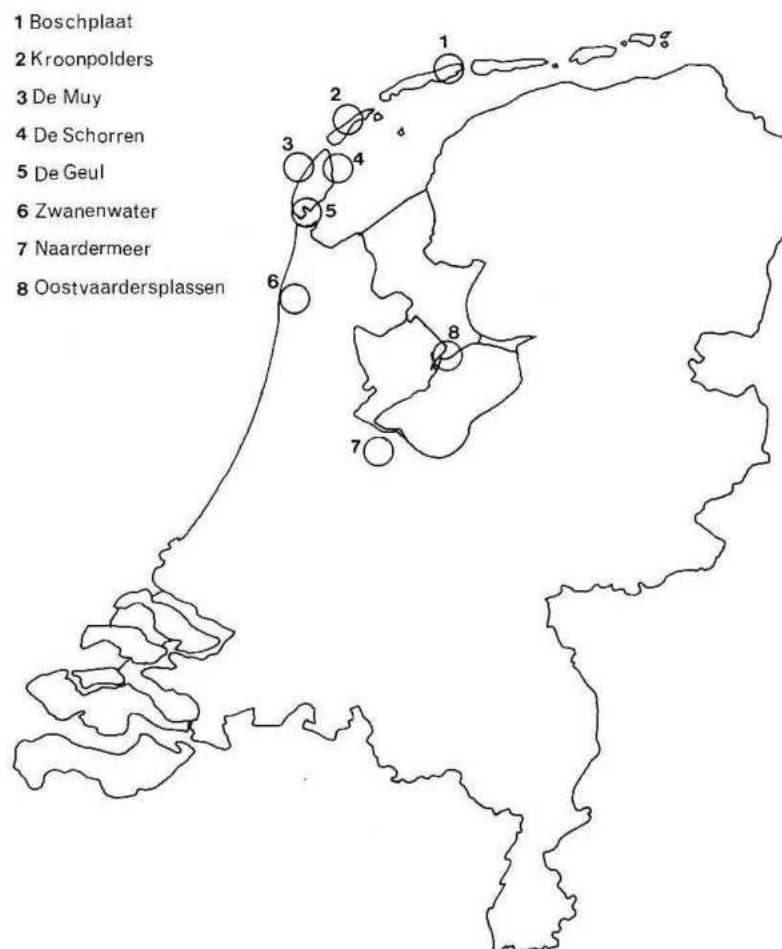
Lepelaars broeden van oudsher in Nederland. Na een sterke afname van het broedvogelaantal in zestiger jaren lijkt het langzaam wat beter te gaan met deze soort. Na herhaaldelijk verstoord te zijn door Vossen weken Lepelaars van het Zwanenwater en het Naardermeer de laatste 3 jaar o.a. uit naar het waddengebied, waarbij Texel een belangrijke plaats heeft ingenomen. Op Texel werden de Lepelaars echter helaas opnieuw verstoord, ditmaal door Fretten.

De Lepelaar, momenteel een karakteristieke broedvogel van enkele rietmoerassen in de Lage Landen (figuur 1), was vroeger een stuk algemener dan nu. Opgravingen tonen aan dat er rond 500 v.Chr. al Lepelaars in Nederland voorkwamen (1). Uit het midden van de vorige eeuw zijn twee grote kolonies bekend: Horstermeer bij Ankeveen en Schollevaarseiland bij Nieuwerkerk a/d IJssel; in de laatstgenoemde kolonie hebben vermoedelijk tussen de 700 en 1000 paren gebroed (2). Op Texel broedde de Lepelaar in de tweede helft van de 18e eeuw met naar schatting tussen de 5-25 paren in het Grote Vlak nabij Den Hoorn (3). Nederland is overigens het meest noordelijke broedgebied van de Lepelaar in Europa. De dichtstbijzijnde kolonies tref je aan in Neusiedlersee (Oostenrijk) en in Zuid-Spanje.

Problemen

Als gevolg van verstoring (door de jacht en het op grote schaal rapen van eieren) en ontwatering is het aantal broedparen in Nederland in de 19e en begin 20e eeuw sterk teruggelopen. De vergiftiging van de Waddenzee (waar o.a. broedvogels van het Zwanenwater en het Naardermeer voedsel zochten) met gechlloreerde koolwaterstoffen als Dieldrin en DDT en het overmatige gebruik van kwik in de bollenkultuur hebben vervolgens een verwoestende uitwerking gehad op de overgebleven Nederlandse broedpopulatie. Het landelijk dieptepunt werd bereikt in de jaren 1968-'69 toen er slechts 150 paar in Nederland broedden. Vanaf de zeventiger jaren zien we echter dat de populatie zich herstelt (figuur 2). In 1989 hebben naar schatting zo'n 400 paren in Nederland gebroed (4). De toename van het aantal Lepelaars in Nederland hangt vermoedelijk nauw samen met de volgende factoren:

- beperkende maatregelen binnen de EG op het gebruik van DDT en andere pesticiden;
- beschermende maatregelen waardoor de jacht langs de trekroutes belangrijk is teruggedrongen;
- gunstige klimatologische ontwikkelingen (regen) in de overwinteringsgebieden (de wadgebieden van Mauretanië en de Senegaldelta in

Figuur 1. Overzicht van de voornaamste broedplaatsen van de Lepelaar in Nederland.

West-Afrika) waardoor voor de Lepelaars grotere overlevingskansen ontstonden;

- droogte in de Spaanse broedgebieden waardoor mogelijk "Spaanse" Lepelaars zijn uitgeweken naar Nederland;
- bewaking en instandhouding van voor Lepelaars belangrijke broedgebieden in Nederland, waardoor noodzakelijke garanties voor het broedsucces worden geleverd (5).

Rozengeur en maneschijn?

Ondanks de toename ligt het jaarlijkse broedvogelaantal nog ver beneden het aantal uit de vorige eeuw. De Lepelaarpopulatie herstelt zich kennelijk maar langzaam. Een belangrijke belemmerende factor is de rationalisering van de agrarische bedrijfsvoering. Als gevolg van ruilverkaveling en ontwatering verdwijnen geschikte fourageergebieden. Het uitdiepen van poldersloten ter verbetering van de afwatering heeft tot gevolg dat de sloten te diep worden voor Lepelaars om hier te kunnen foerageren. Ook het niet aflatende gebruik van allerlei chemische bestrijdingsmiddelen in de landbouw is een zware belasting voor de prooidieren van de Lepelaar en verklaart deels het trage herstel van de broedpopulatie.

Stekelbaarzen

Naast het kwalitatieve aspect geldt ook het kwantitatieve aspect van het voedsel. De Driedoornige Stekelbaars, die in het vroege voorjaar naar Nederland terugkeert, is een belangrijke voedselbron voor Lepelaars (6, 7). Op dat moment is er in de poldersloten en op het wad weinig eetbaars voor-

handen en zijn de Lepelaars hoofdzakelijk aangewezen op deze stekelige heerlijkheden. Driedoornige Stekelbaarzen trekken echter 's winters uit het zoete water weg en overwinteren op zee. De volwassen exemplaren keren in het voorjaar (februari-april) massaal terug om in het zoete polderwater te paaïen en er vervolgens te sterven. Door allerlei sluizenstelsels wordt het de Stekelbaarzen echter bijna onmogelijk gemaakt om vanuit zee terug te keren naar het binnenwater.

In Noord-Holland is door de heer Kemper in samenwerking met Vogelbescherming geëxperimenteerd met speciaal geconstrueerde inlaten waardoor Stekelbaarzen zonder problemen kunnen terugkeren naar het binnenwater. Op dit moment wordt gewerkt aan het realiseren van deze zgn. "stekelbaarzenpassages". Ook op Texel zal worden bekeken of dergelijke constructies kunnen worden aangebracht. Op deze wijze zou kunnen worden bijgedragen aan een verbetering van de voedselsituatie waardoor mogelijk meer Lepelaars tot broeden kunnen komen.

Vossen

Vanaf 1976 zijn er Vossen signaleerd in het Zwanenwater en in het Naardermeer, de belangrijkste Nederlandse lepelaarkolonies. In 1987, '88 en '89 werden deze broedkolonies belaagd door Vossen waarbij ongeveer 75% van de broedsels zijn verstoord. Het grootste deel van de verstoorde Lepelaars is uitgeweken naar de Oostvaardersplassen, waar in 1989 262 paren hebben gebroed (ruim 62% van de Nederlandse populatie). De vraag is echter hoelang de Lepelaars hier met rust worden gelaten omdat ook hier al Vossen zijn waargenomen.

De Wadden als uitwijkplaats

Op de Waddeneilanden heeft zich een duidelijke toename van de Lepelaarstand voorgedaan na de ontwikkelingen van 1987 (fig. 3). In 1989 broedde ongeveer 38% van de Nederlandse populatie op de eilanden in het waddengebied. Texel neemt daarbij een belangrijke plaats in: ongeveer 70% van de Waddenpopulatie heeft in 1989 hier gebroed. Vanwege het feit dat op de Waddeneilanden geen Vossen of andere grote grondpredatoren voorkomen, leken de Lepelaars hier gevrijwaard van dergelijke verstoringen.

Op Texel geldt De Muy als de meest rustige en veilige

broedplaats voor Lepelaars. De geringe omvang van de kolonie in de Geul hangt vermoedelijk samen met de onrust in dit gebied (veelvuldige oefeningen met helicopters). De Schorren, een kweldergebied waar zich sinds 1982 een snelgroeiende kolonie heeft gevestigd, loopt ieder broedseizoen het risico tijdens storm en verhoogde waterstand overspoeld te worden, met fatale gevolgen voor de hier broedende vogels.

Toch nog verstoord

Begin mei 1989 kondigde het schrille gebedel om voedsel van jonge Lepelaars in De Muy opnieuw een schijnbaar succesvol broedseizoen aan. Het aantal nesten was bij controle eind mei beduidend hoger dan in voorgaande jaren. Tijdens een controletelling in juni bleek echter een groot deel van de legsels te zijn verdwenen. Bovendien werd een tiental jonge Lepelaars doodgebeten op hun nest aangetroffen. In de daaropvolgende periode werden met behulp van vallen 8 Fretten gevangen. In totaal zijn naar schatting 50-80 eieren en jonge Lepelaars opgegeten door deze marterachtige. Dit is extra schrijnend omdat het hier praktisch allemaal nesten betrof van eerder in het Zwanenwater verstoorde en naar de Muy uitgeweken Lepelaars.

Wat zijn Fretten?

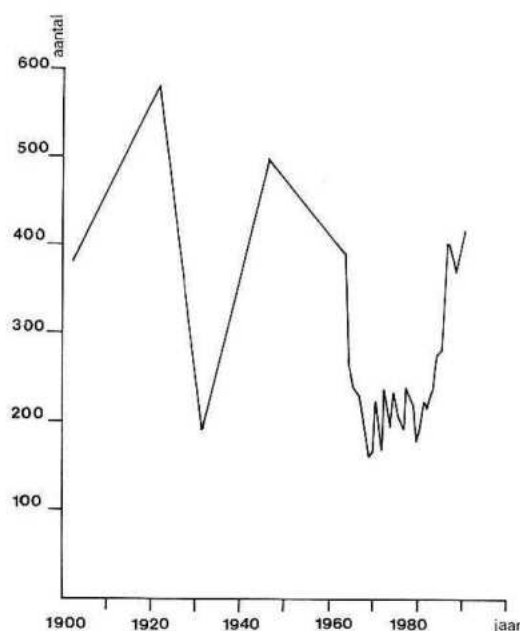
De Fret is eigenlijk een gedomesticeerde vorm van de Afrikaanse- of Aziatische Bunzing (zoogdierdeskundigen zijn het hierover niet met elkaar eens), die weer een ondersoort van onze Europese Bunzing is. In de Griekse en Romeinse geschiedschrijving wordt de Fret reeds vermeld voor gebruik bij de bestrijding van Ratten en Konijnen. Met gemuilkorfde Fretten werden Konijnen uit hun holen gejaagd en in een net gevangen dat van tevoren over de uitgangen van het hol was gespannen. De muilkorf moest tegengaan dat de Fret zelf het Konijn opat. In dat geval zou de Fret verzadigd in het hol kunnen achterblijven en de enige manier om hem er dan uit te krijgen is het dier uit te graven. Soms trok men bij Fretten de hoektanden in onder- en bovenkaak zodat ze zich niet aan hun prooi konden vergrijpen.

Dit gemakkelijk te temmen en voor de mens nuttige dier vond al snel zijn weg naar Europa. Hij drong zelfs door tot in Schotland waar men op de Hebriden met behulp van Fretten een konijnenplaag trachtte te bestrijden. Succesvol, dat wel

Broedende Lepelaars op Texel (foto: P. van der Wolf).

Figuur 2. Overzicht van het aantalverloop van de Nederlandse Lepelaars in deze eeuw.

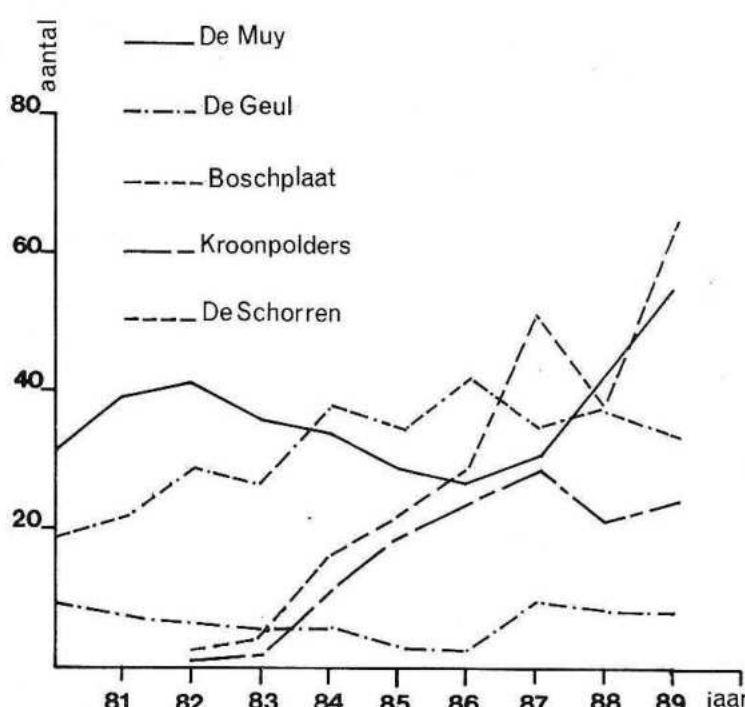

maar ook de aldaar broedende Sneeuwhoenders verdwenen. De meest bekende vorm van de Fret is de albinovorm, ontstaan na veelvuldig kruisen en inteelt. Voor stropers is de lichte kleur een handige bijkomstigheid: zij werken immers 's nachts en dan is een witte Fret gemakkelijk terug te vinden. Oorspronkelijk is de Fret geelbruin van kleur, met een lichte kop en een donker masker of bril rond de oogstreek.

Schuld

Op Texel werd naar aanleiding van het incident heftig gediscussieerd over de vraag hoe deze dieren in het duingebied terecht waren gekomen en wie daarvoor aansprakelijk was. Omdat fretteren (het bejagen van schadelijk geachte knaagdieren met behulp van Fretten) op Texel is toegestaan, werden de jagers door de Stichting Landschapszorg verantwoordelijk gesteld op grond van het feit dat in het verleden regelmatig Fretten ontsnapten. In jagerskringen ontkende men: er werd immers alleen met albino-Fretten gejaagd en de Fretten, die in het duingebied werden gevangen, behoorden allemaal tot de geel-bruine vorm. Volgens de Jachtcombinatie Texel zouden de Fretten afkomstig zijn van boeren, die Fretten zouden hebben losgelaten in een poging om Konijnen op hun land te bestrijden.

Het is niet ondenkbaar dat aan jagers ontsnapte of door boeren opzettelijk losgelaten fretten zichzelf na verloop van een aantal generaties hebben teruggekruist naar hun oorspronkelijke donkerblonde vorm. Bovendien zijn er volgens ooggetuigen wel degelijk jagers die fretteren met geel-bruine Fretten.

Figuur 3. Overzicht van het aantalverloop van de Lepelaarskolonies op de Waddeneilanden.

Ik denk dat het stellen van een schuldvraag niet helemaal terecht is. In de eerste plaats boden de zachte winters van de afgelopen jaren goede overlevingskansen voor de Fretten. In de tweede plaats zorgde de droge zomer voor een extreem lage waterstand in de Muyplas met als gevolg, dat de Lepelaarskolonie makkelijk bereikbaar was voor Fretten. Deze samenloop van omstandigheden had een dramatische afloop voor de Lepelaars.

Noodzaak?

Belangrijker is dat men zich gaat afvragen of het verstandig is om in kwetsbare natuurgebieden het bejagen van Konijnen met behulp van Fretten voort te zetten. Het voorval van afgelopen seizoen op Texel illustreert duidelijk wat er kan gebeuren als Fretten, door wat voor oorzaak dan ook, in de vrije wildbaan terecht komen. Een dergelijk risico kan alleen maar worden uitgesloten als er een definitief verbod komt op het fretteren. Als er behoefte blijkt aan het efficiënt bestrijden van bijvoorbeeld konijnenvraat aan pas geplante Helm, zijn er genoeg alternatieven om een dergelijke overlast te bestrijden (bijv. lichtbakken). Bovendien worden naar mijn smaak de negatieve aspecten van de aanwezigheid van Konijnen in het duingebied nogal sterk overdreven. Terreinbeheerders klagen over een steeds sneller verruiging van de duinvegetatie. Maar hoe kan het ook anders als Konijnen, die van nature deze vegetatie "onderhouden", in sommige gebieden wel erg hardnekkig worden vervolgd?

Tot slot

Los van het incident met de Lepelaars is het frappant om te zien hoe sterk het aantal broedparen van enkele soorten grondbroeders (Tapuit, Holenduif, Kauw) in de Texelse duinen is teruggelopen terwijl er het afgelopen seizoen ongeveer 50-60 Fretten zijn gevangen. Hopelijk kunnen de terreineigenaren, pachters en jagers het eens worden over de te treffen maatregelen, zodat de Lepelaars en andere vogels hun jongen ongestoord op Texel kunnen grootbrengen.

Literatuur

1. TEIXEIRA, R.M., 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, 's-Graveland.
2. OSIECK, E.R., 1986. Bedreigde en karakteristieke vogels in Nederland, Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist.
3. DIJKSEN, A.J., in voorbereiding. Avifauna van Texel.
4. SOVON NIEUWS, 1989. 2e jaargang, nummer 4. SOVON, Beek.
5. WETTEN, J. VAN & G. WINTERMANS, 1990. Waddeneilanden uitwijkplaats voor Lepelaars. Waddenbulletin 25(1): 8-10.
6. GOEIJ, P. DE, J. VAN WETTEN & G. WINTERMANS, 1986. Voedsel生态学 en bedreigingen van Lepelaars van het Zwanenwater. Contact Milieubescherming Noord-Holland, Zaandam.
7. KEMPER, J.H., 1988. Een richtlijn voor het behoud van de Lepelaar in Nederland. Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist.

Peter van der Wolf is gedurende het broedseizoen werkzaam als vogelwachter bij Staatsbosbeheer Texel.